

ENCYCLO
PEDIE

van de

VLAAMSE
BEWEGING

—*De synthese*

MET BIJDRAGEN VAN
MEER DAN 50 EXPERTS

Lannoo

FORUM

STEFAAN MARTEEL

TUSSEN VLAAMSE NATIEVORMING EN ACADEMISCHE GESCHIEDSCHRIJVING

Sinds januari 2024 staat de *Encyclopedie van de Vlaamse beweging* online, het nieuwe standaardwerk over de Vlaamse emancipatiestrijd en natievorming. Tegelijkertijd beleeft het partijpolitieke Vlaams-nationalisme een nieuw hoogtepunt. Zo schijnt deze *Encyclopedie* een bijzonder licht op de gespannen relatie tussen Vlaams-nationalisme en het wetenschappelijke onderzoek ernaar.

Bij de voorstelling van de nieuwe, digitale *Encyclopedie*, in het Vlaams Parlement op 29 januari 2024, viel het de toenmalige Vlaamse minister-president Jan Jambon te beurt deze officieel te lanceren. De voordracht van de N-VA-politicus, wiens regering de *Encyclopedie* financieel had ondersteund, deed ongetwijfeld bij veel aanwezigen de wenkbrauwen fronsen. De minister-president bestond het immers om de *Encyclopedie* op één lijn te plaatsen met de *Canon van Vlaanderen* en de tv-serie *Het verhaal van Vlaanderen*, beide verschenen in 2023. Samen met het nieuwe Virtueel museum van Vlaanderen (FAAM) betrof het hier een reeks initiatieven die door het versterken van een Vlaams-nationaal bewustzijn moesten bijdragen tot de uitbouw van Vlaanderen als moderne natie en (deel)staat.

Jambon vergat daarbij evenwel dat zowel de *Canon* als *Het verhaal* tot grote controverse onder Vlaamse historici en politicologen hebben geleid, en dat enkele van de prominentste critici deel uitmaakten van de kernredactie van de *Encyclopedie*. Eén daarvan, de politicoloog Dave Sinardet, stelde het onderscheid op scherp in een reac-

tie in *De Morgen*: “Terwijl de Canon en *tutti quanti* door de N-VA in het leven zijn geroepen met als uitgesproken politiek doel om identiteit en zelfbewustzijn bij de Vlamingen te versterken, wil de Encyclopedie dat soort natievormingsprocessen precies expliciteren, bestuderen en in een breder historisch, politiek en internationaal kader plaatsen.”¹

De *Encyclopedie* moet inderdaad binnen een heel andere historische context worden gesitueerd dan de *Canon* en *Het verhaal*, namelijk die van de verwetenschappelijking van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging.

DE GENESE VAN DE ENCYCLOPEDIA

De geschiedschrijving van de Vlaamse beweging is tijdens het interbellum ontstaan als een geëngageerde geschiedschrijving en maakte als zodanig integraal onderdeel uit van de beweging zelf. Het overheersende beeld daarin typeerde het klassieke nationalisme: een Vlaamse natie waarvan de oorsprong lag in de mist der tijden, die eeuwenlang onderdrukt (of ingeslapen) was, tot de Vlaamse beweging zich in de negentiende eeuw tot taak had gesteld haar wakker te schudden en van haar ketens te bevrijden.

Lode Wils speelde in de jaren zeventig met kritisch onderzoek een pioniersrol in de doorbraak van een meer objectieve benadering van de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Die objectivering zette zich voort in de jaren tachtig en negentig, voortgestuwd door de theoretische vernieuwing in het internationale nationalismeonderzoek: de doorbraak van het ‘constructivisme’ – de analyse van naties als politieke, sociale en culturele constructies (‘verbeelde gemeenschappen’, ‘uitgevonden tradities’). Maar ze werd ook bevorderd door wat Jo Tollebeek de “*dialectiek van de emancipatie*” heeft genoemd: naarmate met de uitbouw van een Vlaamse deelstaat binnen een federaal België het doel van de Vlaamse beweging dichterbij kwam, was er minder nood aan een ‘strijdende geschiedschrijving’.² De publicatie van de driedelige *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* in 1998 – de opvolger van een tweedelig werk uit de beginjaren zeventig dat nog grotendeels een verlengstuk van de geëngageerde geschiedschrijving was geweest – vormde de culminatie van deze ontwikkeling, de definitieve breuk met de nationalistisch geïnspireerde historiografie.

Sinds 1998 vonden echter opnieuw heel wat ontwikkelingen plaats binnen de geschiedschrijving over de Vlaamse beweging en het bredere veld van de nationalisme-studies, en is ook het wezen van het Vlaams-nationalisme grondig veranderd. Daarom nam het ADVN | archief voor nationale bewegingen het initiatief om de *Encyclopedie*

¹ D. Sinarde, *De Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* voor een partijpolitieke kar spannen getuigt niet van de grootste intellectuele eerlijkheid, in: *De Morgen*, 5 februari 2024.

² J. Tollebeek, *Historiografie van de Vlaamse beweging (tot 1995)*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/historiografie-van-de-vlaamse-beweging-tot-1995>, laatst geraadpleegd op 7 november 2024.

een update te geven. De kernredactie bestond uit tien vooraanstaande experts, afkomstig van verschillende universiteiten en vakgebieden. Uiteindelijk waren meer dan vierhonderd auteurs, reviewers en adviseurs bij het (her)schrijven van de meer dan vierduizend lemma's betrokken. Die werden online gepubliceerd en kunnen stelselmatig worden herwerkt en aangevuld (<https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl>).

Gelijktijdig met de lancering verscheen bij Lannoo ook een boek met vierendertig zogenaamde syntheseartikelen (waarvan lange versies op de website terug te vinden zijn).³ Daarin komen de grote klassieke thema's verbonden met de geschiedenis van de Vlaamse beweging aan bod (zoals taal, kerk, politieke stromingen en de wereldoorlogen), maar ook relatief nieuwe thema's die in de vorige *Encyclopedie* vaak nog niet voorkwamen (zoals Belgisch Congo, film, gender en sport).

DE CULTURAL TURN

Zoals Marnix Beyen in het *Encyclopedie*-artikel over de historiografie na 1995 aankaart,⁴ vormt een eerste belangrijke verandering sinds het verschijnen van de vorige *Encyclopedie* die van een zogenaamde 'provincialisering' van het onderzoeksgebied van de Vlaamse beweging. Als gevolg van algemene transformaties binnen het historisch bedrijf, de grotere nadruk op interdisciplinariteit en internationalisering, is de interesse voor de Belgische politieke geschiedenis in het algemeen, en voor de Vlaamse beweging in het bijzonder, aanzienlijk gedaald. Daartegenover staat dat de studie van de Vlaamse beweging zich gedeeltelijk heeft verlegd naar andere academische disciplines, in de eerste plaats de literatuurwetenschappen maar ook de kunstgeschiedenis en de communicatiewetenschappen. Een andere, opvallende vaststelling van Beyen is dat *"de activistische en meer academisch-kritische historici niet langer met getrokken messen tegenover elkaar staan"*, wat paradoxaal genoeg mede mogelijk wordt gemaakt door een soort 'hyper-objectisme' dat de (overgebleven) geëngageerde historici aan de dag leggen: *"Onwetenschappelijk is deze geschiedschrijving niet langer doordat zij duidelijke oordelen uitspreekt, maar doordat zij angstvallig weigert haar bevindingen te interpreteren"*.

Wellicht de belangrijkste ontwikkeling in de historiografie van de Vlaamse beweging vormt de perspectiefwijzing die zich heeft doorgezet als gevolg van de bredere *cultural turn* binnen de humane wetenschappen, wat ook de toegenomen aandacht vanuit de literatuur- en kunstwetenschappen verklaart. Deze houdt in, aldus Beyen, *"dat niet langer wordt ingezoomd op de institutionele uitbouw en de politieke belangen van de politieke bewegingen, maar wel op de representaties die deze creëerden om hun strijd te*

³ M. Beyen, E. Brems, Br. De Wever e.a. (eds.), *Encyclopedie van de Vlaamse beweging – De synthese*, Tielt, 2024.

⁴ M. Beyen, *Historiografie van de Vlaamse beweging (na 1995)*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/historiografie-van-de-vlaamse-beweging-na-1995>, laatst geraadpleegd op 7 november 2024.

onderbouwen". Behalve naar de herinneringsplaatsen van de Vlaamse beweging gaat steeds meer aandacht naar de historische beelden van de Vlaamse natie in de literatuur, de populaire cultuur en de media. Deze aandacht voor de zogenaamde culturele voedingsbodem van de Vlaamse beweging heeft volgens Beyen tot een 'subtiele toonverschuiving' geleid, in de zin dat de geschiedschrijving vandaag minder dan in de jaren negentig op een zuiver constructivistische basis lijkt te berusten. De overtuiging dat aan een natie steeds een nationale beweging voorafgaat, en dus dat er van 'Vlaanderen' geen sprake kan geweest zijn voor de doorbraak van de Vlaamse beweging als massabeweging in de twintigste eeuw, is onder druk komen te staan.

CONSTRUCTIVISME ONDER DRUK

De doorbraak van het constructivistische paradigma in de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging kan in grote mate teruggevoerd worden op het werk van twee historici, de eerder vernoemde Lode Wils, en Bruno De Wever. Deze gelden tevens als de pioniers in het onderzoek naar het radicale, anti-Belgische en in toenemende mate extreemrechtse Vlaams-nationalisme in de periode van, respectievelijk, de Eerste Wereldoorlog en haar nasleep, en het interbellum en de Tweede Wereldoorlog. De Wever, die een jaar geleden met emeritaat ging, was de drijvende kracht achter zowel de *Encyclopedie* uit 1998 als de nieuwe digitale editie; Wils' academische carrière eindigde al in de jaren negentig, maar hij bleef tot zijn overlijden in december 2024 actief als auteur en publicist. Wils en De Wever waren zeker schatplichtig aan de 'founding fathers' van het constructivisme (Ernest Gellner, Benedict Anderson en Eric Hobsbawm), maar beiden hebben in hun vele publicaties niettemin het vaakst verwezen naar de Tsjechische historicus Miroslav Hroch – wiens werk strikt genomen losstaat van het constructivisme, hoewel het er meestal wel mee wordt geassocieerd.

Centraal in die schatplichtigheid aan Hroch staat diens theorie over het succes van 'klein-nationale' bewegingen (nationale bewegingen binnen het territorium van een dominante staatsnatie) in hun gefaseerde ontwikkeling: van aandacht voor cultuur (fase A) via nationalistische agitatie van een kleine groep (fase B) tot massabewegingen (fase C). Dat succes is afhankelijk van tijdgebonden factoren: de liberaal-burgerlijke revoluties, de opkomst van het industrieel kapitalisme en de sociale strijd van de arbeidersklasse.⁵ Hroch heeft zelf de analyse gemaakt dat de Vlaamse beweging, door haar ontstaan na een geslaagde burgerlijke revolutie (de Belgische Revolutie van 1830) en haar daaropvolgende falen om aansluiting te vinden bij de arbeidersbeweging, tot het 'gedesintegreerde type' behoort, wat inhoudt dat het vormingsproces van de natie voor onbepaalde tijd onvoltooid is gebleven.⁶

5 M. Hroch, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*, Cambridge, 1985; M. Hroch, *European Nations: Explaining Their Formation*, Londen-New York, 2015.

6 M. Hroch, *Social Preconditions* [...], pp. 107-116; M. Hroch, *European Nations* [...], pp. 110-116.

Wils heeft, voortbouwend op Hroch, aangetoond dat de politieke doorbraak van de christendemocratie na de Eerste Wereldoorlog (dankzij de democratisering van het stemrecht), en de verstrengeling van die christendemocratie met de Vlaamse beweging, tot een gedeeltelijke massificatie – face C in het schema van Hroch – heeft geleid, ook al bleef die grotendeels beperkt tot de katholieke zuil.⁷ In dezelfde periode ging de Vlaamse beweging voluit inzetten op de eentaligheid van Vlaanderen, nadat de denkpiste van veralgemeende tweetaligheid op Franstalig-Waals verzet was stukgelopen. Zoals Olivier Boehme heeft bestudeerd, brak toen ook het sociaaleconomisch Vlaams nationalisme door.⁸ De Wever heeft op zijn beurt de definitieve massificatie van de Vlaamse beweging in de periode na de Tweede Wereldoorlog geanalyseerd, toen een nieuwe generatie Vlaams-nationalisten erin slaagde, in de woorden van De Wever en zijn co-auteurs Frans-Jos Verdoodt en Antoon Vrints, “het project van een ‘kleine’ nationale beweging te doen aansluiten bij de belangen van de vitale economische en sociale groepen in de Vlaamse samenleving”. Daarbij was het niet zo dat het Vlaams-nationalisme uit het vertrouwde milieu van de middengroepen brak, “maar die sociale middengroepen barstten uit hun voegen”. Het kan op het conto van extreemrechts worden geschreven dat het Vlaams-nationalisme vanaf de jaren tachtig eveneens de arbeidsklassen heeft bereikt.⁹

Het verklaringsmodel van Hroch is echter overwegend sociaalhistorisch, en dat verklaart meteen, in het licht van de *cultural turn*, waarom in de laatste decennia het constructivistische blikveld dat bij De Wever en Wils overheerste enigszins onder druk is komen te staan (hoewel opvalt dat Hroch als enige onder de buitenlandse theoretici een lemma in de *Encyclopedie* heeft gekregen). In een uitdijend studieveld, waarbij de focus steeds minder ligt op de klassieke topoi – de verenigingen, instellingen en partijen van de Vlaamse beweging – blijkt, zoals Beyen heeft gesteld, “telkens weer dat verbeeldingen van de Vlaamse natie ook al voor de Eerste Wereldoorlog op bredere schaal leefden binnen groepen die niet tot de traditionele achterban van de Vlaamse beweging behoorden”.

Een belangrijke rol hierin speelt het onderzoek naar de negentiende-eeuwse mythevorming van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen en de Guldensporenslag van 1302. Deze wordt meestal geduid als een uitwerking van het pro-Belgische discours

7 L. Wils, *De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidsbeweging en de Vlaamse Beweging*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U.Leuven*, Leuven, 1994, pp. 241-257; L. Wils, *Naties en nationale bewegingen. De aanbreng van internationaal historisch en sociologisch onderzoek*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland [...]*, pp. 431-449.

8 O. Boehme, *Greep naar de markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens the interbellum*, Tiel, 2008.

9 Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, *De Vlaamse patriotten en de natievorming. Hoe de Vlaamse natie ophield ‘klein’ te zijn*, in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 217-248 (243-246).

van na 1830 rond 'oude vrijheden' en eeuwenlang verzet tegen vreemde overheersing. Belgisch-patriottische schrijvers zouden de bouwstenen voor de latere Vlaamse identiteitsconstructie hebben aangereikt. Tom Verschaffel en Véronique Lambert hebben echter afdoende aangetoond dat de mythevorming aansloot bij oudere Vlaamse en Brabantse verhaalrepertoires. Daarin waren veel elementen uit *De Leeuw van Vlaanderen*, het iconische werk van Hendrik Conscience uit 1838, al aanwezig en kreeg de Guldensporenslag reeds 'een nationale betekenis' – hoewel dit toch vooral binnen een proto-Belgische natievorming moet worden gesitueerd.¹⁰ In zijn diepgravende studie over de romantische mythe van de Guldensporenslag in het vroege België concludeerde de Duitse historicus Gevert Nörtemann anderzijds dat het beeld van een Vlaams volk binnen de Belgische staat reeds in de jaren 1830 ontstond, en dat dit zich niet (volledig) liet rijmen met het Belgische natiebesef.¹¹

Een begrip dat vaak terugkomt wanneer het nationale identificatie(s) in de negentiende eeuw betreft, is dat van de 'culturele ruralisering' van Vlaanderen: "*in de geesten werd Vlaanderen, een van de meest verstedelijkte gebieden van Europa, allengs meer en meer een landelijke regio*", in de woorden van Henk De Smaele.¹² Het beeld van een landelijk en 'arm' Vlaanderen, verwaarloosd door een Franstalige staat die ten dienste stond van het geïndustrialiseerde Wallonië, had wortels in de beeldende kunsten en de literatuur (en vond decennia later bevestiging in films en televisieseries), maar werd vooral aangewakkerd door katholieke partijmilitanten tijdens electorale periodes. Hoewel het Vlaamse zelfbeeld dan ook in de eerste plaats de katholieken ten goede kwam, oversteeg het niettemin de politieke tegenstellingen en het flamingantisme. Zo droeg de democratisering van het kiesstelsel op het einde van de negentiende eeuw ertoe bij dat aan Vlaanderen als verbeelde gemeenschap gestalte werd gegeven. Dat de verkiezingen vervolgens een ideologische kloof tussen Noord (een 'rechts, katholiek Vlaanderen') en Zuid (een 'links, liberaal of socialistisch Wallonië') blootlegden, versterkte op zijn beurt de subnationale identificatie. De verbeelding van Vlaanderen als een *selffulfilling prophecy*.¹³

10 T. Verschaffel, *De hoed en de hond: geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden 1715-1794*, Hilversum, 1998, pp. 335-337; V. Lambert, *De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen*, in: *BMGN*, jg. 115, 2000, nr. 3, pp. 365-391 (381).

11 G.H. Nörtemann, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlijn, 2002.

12 H. De Smaele, *Rechts Vlaanderen. Religie en stemgedrag in negentiende-eeuws België*, Leuven, 2009, p. 403.

13 M. Van Ginderachter, *Het Rode Vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI*, Tielt, 2005; M. Beyen, *Een wankel basis voor de natie. Verkiezingen en nationalisme in België, 1890-1920*, in: E. Witte, G. Kurgan-van Hentenryk, E. Lamberts e.a. (eds.), *Natie en democratie – Nation et démocratie. Acta van het interuniversitair colloquium, Brussel 8-9 juni 2006*, Brussel, 2007, pp. 21-31; H. Van Goethem, *De monarchie en het einde van België. Een communautaire geschiedenis van Leopold I tot Albert II*, Tielt, 2008, pp. 39-59.

‘BANAAL NATIONALISME’

Een voor de hand liggende inspiratiebron achter de perspectiefverschuiving vormt het theoretische werk van de Britse socioloog Anthony D. Smith en zijn zogenaamde etno-symbolistische benadering.¹⁴ Die benadering ontkent de moderniteit van natievorming niet, maar benadrukt dat het nationale samenhangsgevoel wordt gecultiveerd via bestaande mythen, symbolen, herinneringen en gewoonten die soms eeuwenlang van generatie op generatie werden doorgegeven. Verwijzend naar Smith en de impact van zijn werk stelde de letterkundige Kevin Absillis zich de vraag “hoe ondanks alles de doodoener kon ontstaan dat Conscience de Vlaamse natie eigenhandig had verzonnen?”¹⁵ Een minder voor de hand liggende inspiratiebron voor het onderzoek waarin het Vlaamse natiebeseef vroeger in de tijd wordt gesitueerd, is het begrip van het ‘banaal nationalisme’, uitgewerkt door de Britse sociale wetenschapper Michael Billig.¹⁶

Zoals redacteurs Sarah Menu en Aragorn Fuhrmann in het voorwoord bij de papieren *Encyclopedie* in de verf zetten, is het inzicht gegroeid “dat nationalisme niet altijd een sterk geprononceerd en bewust beleefd fenomeen is, maar ook een onbewuste, latente component heeft”.¹⁷ De natie wordt immers “evenzeer in stand gehouden door allerlei triviale verwijzingen naar nationale identiteit, die zo diep ingesleten zijn dat ze nauwelijks nog opgemerkt worden”. Zoals te lezen valt in het encyclopedielemma ‘Banaal nationalisme’, richtte Billigs concept zich oorspronkelijk op gevestigde staten, waar het nationalisme “zich nestelt in de publieke ruimte, de massamedia en de staatsstructuren en zo bijna onzichtbaar wordt voor insiders”.¹⁸ In die betekenis is het concept ook toe te passen op de manieren waarop moderne Vlaamse instellingen de Vlaams-nationale identiteit en haar symbolen uitdragen. Zo hanteerde De Wever het begrip ‘banaal nationalisme’ ter duiding van de natievormende agenda achter de *Canon van Vlaanderen* en *Het verhaal van Vlaanderen*.¹⁹ Deze populaire formats stelden ‘ons’ en ‘Vlaams’, ‘wij’ en ‘Vlamingen’

14 A.D. Smith, *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*, Londen-New York, 2009.

15 K. Absillis, De Vlaams-nationalist als discursieve constructie. Bedenkingen bij N-VA. Analyse van een politieke ideologie (I. Maly, 2012), in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 159-196 (182).

16 M. Billig, *Banal Nationalism*, Londen, 1995.

17 A. Fuhrmann & S. Menu, Voorwoord – Een derde *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, in: M. Beyen, E. Brems, Br. De Wever e.a. (eds.), *Encyclopedie [...]*, pp. 11-16 (15).

18 M. Van Ginderachter, *Banaal nationalisme*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/banaal-nationalisme>, laatst geraadpleegd op 7 november 2024.

19 Is ‘Het verhaal van Vlaanderen’ een politiek project? Geert Bourgeois en Bruno De Wever in debat, in: *De Afspraak*, 24 januari 2023 (https://www.vrt.be/vrtnws/nl/kijk/2023/01/24/daf-select-de-wever-bourgeois-arvato_54760629/), laatst geraadpleegd op 7 november 2024); Y. Verberckmoes & S. Kelepouris, Interview Bruno De Wever en Emmanuel Gerard – Historici Bruno De Wever en Emmanuel Gerard: ‘Je kunt een hele avond discussiëren over wat er wel of niet in de canon staat’, in: *De Morgen*, 12 mei 2023. Zie ook: K. Aerts, M. Van Ginderachter, A. Vrints & N. Wouters (eds.), *De publieke historicus Bruno De Wever en zijn vak*, Tielt, 2023.

minstens impliciet met elkaar gelijk. Zij wilden op (niet bijzonder) subtiële wijze, en in afwezigheid van elke expliciete uitdrukking van Vlaams-nationalisme, een Vlaams-nationale identiteit stimuleren.

Banaal nationalisme, begrepen als breed circulerende vertogen waarin een vaderland als een legitieme bron van loyaliteit wordt voorgesteld, kan echter ook voorkomen buiten het kader van de (deel)staat, en zelfs buiten het kader van de klassieke nationale beweging. De Vlaams-etnische identiteit die sommige historici al in de negentiende eeuw ontwaren, is hier een voorbeeld van. Zo heeft Maarten Van Ginderachter aangetoond dat, wat de Gentse socialisten tijdens de belle époque betreft, “[h]un symboliek, hun discours en hun visie op het verleden (...) bijna exclusief Vlaams” waren.²⁰ Verder is aangetoond dat zelfs de laat-negentiende-eeuwse anarchistisch-literaire beweging in de Vlaamse steden niet immuun was voor de romantisch-flamingantische blauwvoetretoriek.²¹ Toch wijst Van Ginderachter op de problematische kanten van deze benadering. Met ‘banaal nationalisme’ lijkt men immers uit de alomtegenwoordigheid van nationalistische vertogen in de publieke ruimte af te leiden dat het vaderland of de natie algemeen aanvaard wordt.

‘NATIONALE ONVERSCHILLIGHEID’

Daartegenover heeft Van Ginderachter, in zijn onderzoek naar nationale identificaties bij de negentiende-eeuwse arbeidsklasse (in tegenstelling tot de partijmilitanten), het concept van ‘nationale onverschilligheid’ in stelling gebracht.²² De wetenschappelijke literatuur hierover (die hoofdzakelijk betrekking heeft op nationale bewegingen binnen het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije) stelt de doorbraak van het nationalisme bij brede lagen van de bevolking in de negentiende eeuw in vraag. Daarbij wordt de weerstand vanuit de bevolking om zich nationale categorieën te laten welgevalen – wat verschillende vormen kon aannemen, van ‘nationaal agnosticisme’ en flexibiliteit in de nationale identificatie tot assertieve meertaligheid – niet begrepen als een relict van premoderne loyaliteit, maar als “een uiting van moderniteit en met name een reactie op de moderne massapolitiek”.²³ Van Ginderachter heeft op basis van dit interpretatiekader, dat deels teruggaat op het theoretische werk van de Amerikaanse socioloog Rogers Brubaker, eveneens de Hroch-analyse van de late doorbraak van de Vlaamse

— 20 M. Van Ginderachter, *Het Rode Vaderland* [...], p. 369.

21 M. Beyen, ‘Épater l’Avant-Garde’. De strijd van de Van Nu en Straks-erfgenamen tegen het etnocentrisme, in: R. De Bont, G. Reymanants & H. Vandevoorde (eds.), *Niet onder één vlag. ‘Van nu en straks’ en de paradoxen van het fin de siècle*, Gent, 2005, pp. 265-282.

22 M. Van Ginderachter, ‘Nationale onverschilligheid’, de Habsburgmonarchie en België. Een review van recente literatuur, in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 74, 2015, nr. 4, pp. 197-216; M. Van Ginderachter, *The Everyday Nationalism of Workers – a Social History of Modern Belgium*, Stanford, 2019.

23 M. Van Ginderachter, ‘Nationale onverschilligheid’ [...], p. 205.

beweging gecontesteerd.²⁴ Het succes van nationale bewegingen hing volgens hem niet af van waar ze zich in de tijd situeerden ten aanzien van de grote sociaalhistorische transitie, maar werd bepaald door de institutionele omgang van centrale overheden met nationaliteitskwessies. Dat de Belgische staat op het einde van de negentiende eeuw wel de confessionele zuilen maar niet de subnationale bewegingen coöpteerde om haar sociaal beleid uit te rollen, is voor Van Ginderachter de hoofdreden dat het Vlaamse natiebeseft (en nationalisme in België in het algemeen) pas door de blootstelling aan oorlog en bezetting in de periode 1914-1918 echt bij de volksmassa is doorgedrongen. Voordien immers, aldus Van Ginderachter, waren de begrippen “natie, etniciteit en taal in het dagelijks leven van arbeiders niet zo relevant”.²⁵

Een lemma over ‘nationale onverschilligheid’ ontbreekt voorlopig in de *Encyclopedie*, maar in het inleidende online-artikel ‘Concepten en uitgangspunten’ erkennen de redacteuren Menu en Fuhrmann het probleem dat “zelfs vele van de meest kritische studies over natievorming en nationalisme de ideologie van de natie [reproduceren], doordat haar vanzelfsprekendheid als perspectief op de wereld niet fundamenteel ter discussie wordt gesteld”.²⁶ Zij wijzen er bovendien op dat de toenemende interesse voor transnationale kruisverbanden en overlappingsen in de internationale nationalismestudie voorlopig weinig weerklank vindt in de studie van de Vlaamse beweging, wat ook geldt voor genderstudies, postkoloniale theorie en het zogenaamde from below-perspectief (of ‘alledaags nationalisme’). Hoewel het niet de ambitie was van de *Encyclopedie* om lacunes weg te werken, zijn er niettemin nu al artikelen opgenomen over de relatie van de Vlaamse beweging tot andere landen (Nederland, Duitsland, Frankrijk en Spanje), evenals een innovatief artikel van Kas Swerts gewijd aan de vergelijking met diverse buitenlandse nationale bewegingen.²⁷ Ook onderwerpen als multiculturalisme, racisme en gender kregen goed onderbouwde lemma’s, die echter eveneens aantonen dat verder onderzoek aangewezen is.

DE VANZELFSPREKENDHEID VAN DE NATIE

Kritische vraagstellingen betreffende de vanzelfsprekendheid van de natie moeten we deels binnen de hedendaagse politieke context situeren, waarin het Vlaamsnationalisme nieuwe vormen aanneemt. Dat laatste is in overweldigende mate op het conto van N-VA-voorzitter en burgemeester van Antwerpen Bart De Wever te schrij-

24 M. Van Ginderachter, *The Everyday Nationalism of Workers [...]*, pp. 170-172

25 M. Van Ginderachter, *The Everyday Nationalism of Workers [...]*, p. 161.

26 A. Fuhrmann & S. Menu, *Concepten en uitgangspunten – Waarom de Vlaamse beweging niet vanzelfsprekend is*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/over-de-encyclopedie/concepten-en-uitgangspunten>, laatst geraadpleegd op 7 november 2024.

27 K. Swerts, *Vlaamse beweging in internationaal-comparatief perspectief*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. <https://encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/vlaamse-beweging-internationaal-comparatief-perspectief>, laatst geraadpleegd op 7 november 2024.

ven, die er de voorbije jaren in geslaagd is het Vlaams-nationalisme tot de dominante politieke kracht in Vlaanderen te laten uitgroeien. Als voormalig academicus vertrouwd met het studiegebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging en het nationalisme in het algemeen, heeft De Wever het Vlaams-nationalisme aan een ideologische update onderworpen. Zo heeft hij zich Benedict Andersons begrip van de 'verbeelde gemeenschap' eigengemaakt en heeft hij uit de lectuur van Miroslav Hroch de les getrokken dat elk nationalisme maar succesvol kan zijn wanneer het zich ent op grote sociale thema's: *"Theoretisch was het perfect voorspelbaar dat je een electorale bom in handen had als je de nationale beweging kon articuleren in sociaaleconomische termen die grote delen van de Vlaamse bevolking beroeren."*²⁸

De N-VA liet meermaals verstaan dat zij niet de stem is van de Vlaamse beweging, en ook in de ideologische teksten van Bart De Wever komt deze nog nauwelijks aan bod. De strijd voor meer Vlaanderen wordt in de plaats daarvan geduid als een strijd voor het behoud van regionale welvaart en (recenter) een *kulturkampf* tegen het postmodernisme, en de woke-gedaante die dit vandaag zou hebben aangenomen. Volgens De Wever was onze samenleving na de Franse Revolutie *"meer en meer gaan berusten op ratio, burgerlijke rechten en vrijheden en volkssoevereiniteit"*, wat culmineerde in *"de natiestaat gebaseerd op de principes van de verlichting"*.²⁹ De inzet van het nationalisme vormt vandaag het behoud (of herstel) van deze erfenis. En binnen België vormt de Vlaamse identiteit *"het enige vehikel dat deze relance naar een (h)echte res publica kan dragen"*.³⁰ Deze Vlaamse identiteit kan blijkbaar het best worden aangewakkerd als een banale vorm van nationaal besef, gestimuleerd door canons en 'verhalen' waarin evenmin veel aandacht uitgaat naar de Vlaamse beweging.

Op basis van het schema van Hroch kan men nochtans stellen, zoals (Bruno) De Wever, Verdoodt en Vrints hebben geconcludeerd, dat de Vlaamse natievorming *"nagenoeg voleindigd"* is, aangezien ze nu goeddeels *"de sociale samenstelling van de Vlaamse bevolking"* weerspiegelt (en Hroch zelf gaf in een interview voor *De Standaard* aan het daarmee eens te zijn).³¹ Maar een geslaagde natievorming berust vandaag, althans vanuit nationalistisch standpunt, ook op het verbloemen van haar eigen wortels in de strijd van een (bij aanvang) marginale nationale beweging. Die opzet lijkt vandaag een rode draad te vormen in de identiteitspolitiek van de door de N-VA geleide Vlaamse

28 Geciteerd in: R. Goossens, Miroslav Hroch, de Tsjechische richtingwijzer van Bart De Wever: 'De Vlaamse natie heeft geen eigen staat nodig. Ze is al lang voltooid', in: *De Standaard* (dS Weekblad), 29 oktober 2016.

29 Ba. De Wever, *Over woke*, Gent, 2023, p. 17.

30 Ba. De Wever, *Over woke* [...], p. 110.

31 Br. De Wever, F.-J. Verdoodt & A. Vrints, De Vlaamse patriotten en de natievorming [...], p. 247; R. Goossens, Miroslav Hroch [...]. Zie ook: Br. De Wever & A. Stynen, Nationale onverschilligheid, een uitdaging voor nationalisme-onderzoek? Een internationale workshop en een gesprek met Miroslav Hroch, in: *WT. Tijdschrift over de geschiedenis van de Vlaamse beweging*, jg. 76, 2017, nr. 1 pp. 60-70.

regering. Daar staat de digitale *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, opgezet als een op een breed publiek gerichte 'levende kennisbank', haaks op (het mocht zeker geen 'encyclopedie van Vlaanderen' worden, heeft kernredactielid Elke Brems benadrukt³²).

Dat geen enkele serieuze historicus van natievorming en nationalisme een nationalist kan zijn, zoals Eric Hobsbawm ooit beweerde, kan men in twijfel trekken. Het spanningsveld tussen de Vlaamse natievorming en het studiegebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging zal echter niet gauw verdwijnen.

³² Uit de kernredactie: Elke Brems, in: *ADVN-Mededelingen*, nr. 82, 2023, pp. 9-10 (9).